

WORDING

Over het ontstaan van volken, taal en identiteit

De Keltisch-Germaanse samenhang als historische casus

I. Het probleem van het volk

Wanneer wij naar het verre verleden kijken, zijn wij geneigd de mensen die daar leefden te ordenen in volken. Wij spreken over Kelten, Germanen, Thraciërs, Scythen, Daciërs, Iberiërs en vele andere groepen, alsof deze namen een werkelijkheid aanduiden die reeds bestond voordat iemand haar benoemde. Vervolgens verbinden wij aan zo'n naam een bepaald gebied, een taal, een cultuur en soms zelfs een bepaald uiterlijk of een bepaalde biologische afkomst. Daarmee ontstaat een beeld van de geschiedenis waarin afzonderlijke volkeren naast elkaar bestaan en elkaar op bepaalde momenten ontmoeten, verdringen of beïnvloeden. Het is een overzichtelijk beeld, maar juist daardoor kan het misleidend zijn.

Een bevolking ontstaat immers niet doordat zij op enig moment een naam krijgt. Mensen vestigen zich ergens omdat daar omstandigheden aanwezig zijn waarin zij kunnen leven en zich kunnen handhaven. Landbouwgrond, water, weidegrond, bossen, jachtgebieden, viswater, zout, erts, handelsmogelijkheden en natuurlijke bescherming bepalen mede waar gemeenschappen ontstaan en waarom zij op een bepaalde plaats blijven. Vanuit die vestiging ontwikkelen zich landbouw en veeteelt, ambachten, handel, sociale verhoudingen, rituelen, machtsstructuren en onderlinge verbondenheid. Andere mensen komen erbij, groepen trekken weg, families vermengen zich, elites ontstaan en verdwijnen en handelsnetwerken verbinden gebieden die geografisch ver van elkaar verwijderd liggen. Wat uiteindelijk als een volk herkenbaar wordt, is daarom het resultaat van een lang proces van vestiging, ontwikkeling, vermenging, organisatie en identificatie.

Een volk is daarmee geen oorspronkelijk gegeven, maar een **wordingsproces**.

Dat inzicht is van groot belang wanneer wij proberen de oude Europese bevolking te begrijpen. Want zodra wij bevolking, taal, cultuur en identiteit als afzonderlijke maar samenhangende verschijnselen gaan beschouwen, wordt duidelijk dat deze niet noodzakelijk gelijktijdig veranderen. Een bevolking kan grotendeels op haar plaats blijven terwijl haar taal verandert. Een kleine elite kan een grote culturele of taalkundige invloed uitoefenen zonder dat de meerderheid van de bevolking wordt vervangen. Een nieuwkomende groep kan juist de taal van de lokale bevolking overnemen. Een religieuze traditie kan blijven voortbestaan terwijl de taal van degenen die haar beoefenen verandert. Een plaatsnaam kan een veel oudere taallaag bewaren dan de bevolking die er later woont. Een naam kan verdwijnen terwijl een bevolking blijft bestaan. De werkelijkheid is daardoor veel beweeglijker dan de namen waarmee wij haar achteraf proberen te ordenen.

II. Bevolking, afkomst, taal en cultuur

Daarmee komt ook het begrip ras in een ander perspectief te staan. Biologische afkomst en populatiegeschiedenis zijn reële historische verschijnselen. Mensen behoren tot populaties die zich in de loop van de tijd met andere populaties vermengen, zich verplaatsen of juist relatief lokaal blijven. Maar biologische afkomst bepaalt niet automatisch welke taal een bevolking spreekt. Een bevolking kan genetisch in belangrijke mate continu blijven en toch een andere taal gaan spreken, terwijl een kleine groep

nieuwkomers een grote taalkundige invloed kan krijgen. Evenmin hoeft een groep die dezelfde taal spreekt uit één biologische populatie te bestaan.

Daarom moet een fundamenteel onderscheid worden gemaakt tussen **bevolking, afkomst, taal, cultuur en identiteit**. Afkomst is geen taal, taal is geen volk, cultuur is geen ras en identiteit is geen onveranderlijk biologisch gegeven. Dat betekent niet dat afkomst onbelangrijk is, maar wel dat afkomst niet zonder meer als verklaring voor taal of identiteit kan worden gebruikt.

Juist hier ontstaat een probleem wanneer de geschiedenis van Europa wordt beschreven vanuit de tegenstelling tussen Kelten en Germanen. Want zodra wij zeggen dat ergens “Kelten” woonden, dreigt de gedachte te ontstaan dat daar dus een Keltisch volk woonde dat een Keltische taal sprak, een Keltische cultuur bezat en zich als Keltisch beschouwde. Wanneer wij vervolgens elders “Germanen” plaatsen, ontstaat hetzelfde beeld. De twee categorieën lijken daarmee natuurlijke tegenpolen te worden.

Maar misschien is juist die tegenstelling het probleem.

III. Yin / Yang / Yong

Om die reden wordt in dit essay een nieuw begrip geïntroduceerd: **Yong**. Het woord is geen bestaande historische, etnische of taalkundige aanduiding. Het wordt hier bewust als nieuwe naam gebruikt om een derde factor zichtbaar te maken die in een tweedeling gemakkelijk buiten beeld raakt.

Wanneer twee groepen of invloeden elkaar ergens ontmoeten, is er vrijwel nooit slechts sprake van die twee groepen. Er is meestal al een bevolking aanwezig, met een eigen geschiedenis, eigen taal- en dialectlagen, eigen kennis van het landschap, eigen gebruiken, eigen rituelen, eigen economische gewoonten en een eigen geheugen van de plaats. Deze lokale continuïteit verdwijnt niet automatisch wanneer een nieuwe groep arriveert. Zij kan juist een bepalende factor worden in wat uiteindelijk ontstaat.

Daarom wordt naast **Yin** en **Yang** een derde factor geplaatst: **Yong**.

Yin en Yang staan daarbij voor twee elkaar beïnvloedende richtingen of krachten, terwijl Yong staat voor de lokale continuïteit waarop deze invloeden inwerken en die zelf eveneens verandert. Het is dus geen driedeling van drie volken en ook geen poging om de geschiedenis in drie etnische groepen te verdelen. Het is een driedeling van **historische factoren**.

Yong is bovendien geen passieve factor. De lokale bevolking kan een nieuwe elite opnemen, een nieuwe taal gedeeltelijk overnemen of juist haar eigen taal aan nieuwkomers opleggen. Lokale rituelen kunnen worden gecombineerd met nieuwe religieuze vormen, buitenlandse technieken kunnen lokaal worden aangepast en een nieuwe politieke structuur kan zich verbinden met een veel oudere plaatselijke traditie. Uit die wisselwerking ontstaat uiteindelijk iets nieuws.

Daarmee wordt de bekende tweedeling opgebroken.

Niet langer alleen:

Keltisch tegenover Germaans

maar:

Keltische invloed — Germaanse invloed — lokale continuïteit.

En zelfs dat is nog geen vast schema, want ook de Keltische en Germaanse factoren zijn zelf nooit zuiver geweest.

IV. Keltisch en Germaans als factoren

Het is daarom beter om in dit verband te spreken van een **Keltische factor** en een **Germaanse factor**. De ene gemeenschap kan een sterkere Keltische factor hebben ontwikkeld, terwijl bij een andere gemeenschap de Germaanse factor sterker is geworden. Daarmee wordt niet beweerd dat de eerste gemeenschap “Keltisch” en de tweede “Germaans” was in een absolute betekenis. Het betekent dat binnen hun historische ontwikkeling bepaalde taal- en cultuurkenmerken die wij achteraf als Keltisch herkennen sterker bepalend

zijn geworden, terwijl bij de andere gemeenschap kenmerken die wij als Germaans herkennen een grotere invloed kregen.

Deze formulering maakt bovendien duidelijk dat Keltisch en Germaans zelf geen zuivere categorieën zijn. Ook wat wij Keltisch noemen, is ontstaan uit een lange geschiedenis van contacten en invloeden, en hetzelfde geldt voor wat wij Germaans noemen. De zogenaamde Keltische wereld stond in verbinding met Midden-Europa, Italië, de Griekse wereld, de Balkan en andere gebieden. De zogenaamde Germaanse wereld stond eveneens in voortdurende verbinding met Scandinavië, Midden-Europa, Gallië en verder gelegen gebieden. Invloeden uit bijvoorbeeld Etruskische, Griekse, Thracische of Scythische werelden konden zich in verschillende regionale samenhangen manifesteren zonder dat dit automatisch betekende dat daar een Etruskisch, Grieks, Thracisch of Scythisch volk was gevestigd.

Een Grieks object maakt de gebruiker ervan niet tot Griek. Een Thracische artistieke invloed maakt een gemeenschap niet Thracisch. Een Scythisch motief maakt een bevolking niet Scythisch. Hetzelfde geldt voor taal. Een Keltisch leenwoord in een Germaanse taal maakt de spreker niet tot Kelt, evenmin als een Germaans leenwoord in een Keltische taal de spreker tot Germaan maakt.

De oorsprong van een invloed en de identiteit van degene die die invloed overneemt zijn twee verschillende zaken.

V. De Europese wereld vóór Rome

Wanneer wij deze gedachte toepassen op Europa vóór de Romeinse overheersing, ontstaat een heel ander beeld dan het bekende schema van twee grote volkeren. De Noordse Bronstijd, de Urnenveldenculturen, Hallstatt, La Tène, Jastorf en de verschillende Midden-Europese en Noord-Europese regionale culturen kunnen dan niet meer eenvoudig worden opgevat als opeenvolgende of naast elkaar bestaande volksgebieden. Het zijn archeologisch herkenbare culturele samenhangen die zelf het resultaat zijn van contacten, ontwikkelingen en regionale verschillen.

Een archeologische cultuur is immers geen volk.

La Tène betekent niet automatisch dat daar “Kelten” woonden, zoals Jastorf niet automatisch betekent dat daar “Germanen” woonden. Een bepaalde stijl kan zich verspreiden door handel, imitatie, prestige, ambacht, huwelijk, migratie of politieke contacten. Een voorwerp kan worden gemaakt door iemand uit een andere regio, verkocht aan een lokale elite en vervolgens lokaal worden nagevolgd. Een ritueel kan worden overgenomen zonder dat de bevolking die het overneemt dezelfde taal of afkomst heeft als de bevolking waar het ritueel oorspronkelijk vandaan kwam.

Daarom moet de archeologie niet worden gebruikt om moderne etnische categorieën eenvoudig terug te projecteren, maar juist om de complexe netwerken zichtbaar te maken waaruit nieuwe regionale samenhangen ontstonden.

VI. De Kelten

De naam **Kelten** is in dit verband zelf problematisch. De Griekse naam *Keltoi* is oud, maar de vraag blijft wat verschillende antieke auteurs precies met die naam bedoelden en hoe groot en veranderlijk het gebied was waarop zij haar toepasten. Daarnaast bestaan namen als *Celtae*, *Galatai* en *Galli*, die niet zonder meer als synoniemen van één oorspronkelijk volk kunnen worden behandeld.

De moderne voorstelling van “de Kelten” is bovendien veel ruimer geworden dan de antieke categorie noodzakelijk betekende. Tegenwoordig kan Keltisch betrekking hebben op talen, kunst, archeologische culturen, religieuze tradities, historische gemeenschappen en moderne culturele identiteiten. Deze verschillende betekenissen mogen niet zonder meer over elkaar worden gelegd.

Het is daarom verstandiger om niet uit te gaan van een reeds bestaand Keltisch volk, maar te onderzoeken hoe in verschillende Europese gebieden **Keltische taal- en cultuurvormen ontstonden, zich verspreidden en zich vermengden met lokale tradities**.

Dan wordt de vraag niet meer: “Waar woonden de Kelten?”, maar: “Waar, wanneer en onder welke omstandigheden werd een Keltische factor dominant?”

Dat is een wezenlijk andere vraag.

VII. De Germanen

Precies hetzelfde probleem doet zich voor bij de Germanen. De Romeinse auteurs gebruikten de naam *Germani* voor een groot aantal gemeenschappen ten oosten en noorden van de Rijn, maar dat betekent niet dat deze gemeenschappen zichzelf als één volk beschouwden. Zij hadden hun eigen lokale structuren, hun eigen belangen, hun eigen dialecten en hun eigen relaties met de omringende gebieden.

Ook hier kan de Romeinse naam een veel vloeibaardere werkelijkheid hebben samengebracht tot één categorie.

De naam werd vervolgens door latere geschiedschrijving overgenomen en kreeg steeds meer het karakter van een vaststaand volk. Daarmee werd een classificatie van buitenaf uiteindelijk een historische identiteit.

Dat betekent niet dat er geen Germaanse talen of Germaanse taalkundige ontwikkeling bestonden. Die bestonden wel degelijk. Maar de aanwezigheid van een Germaanse taal bewijst niet automatisch het bestaan van één Germaans volk.

Ook hier moet taal worden losgemaakt van ras en van een onveranderlijke volksidentiteit.

VIII. Jastorf en de noordelijke contactwereld

De Jastorfcultuur is daarom een bijzonder interessante schakel. Zij kan niet eenvoudig als het archeologische equivalent van “de Germanen” worden beschouwd. De bevolking die binnen deze cultuur leefde, maakte deel uit van een veel groter noordelijk en Midden-Europees contactgebied waarin Scandinavische, Elbe-, Rijn- en Midden-Europese verbindingen bestonden.

De vraag moet daarom niet zijn wanneer “de Germanen” in Jastorf verschenen, alsof zij al als volk bestonden, maar hoe de bevolking van Noord-Europa zich in de loop van de tijd ontwikkelde en hoe daaruit taalkundige en culturele vormen ontstonden die later als Germaans herkenbaar werden.

Daarbij kan een belangrijke rol zijn weggelegd voor contacten met zuidelijker gebieden. Als zuidelijke gemeenschappen sterker waren ingebed in handelsnetwerken, rijkdom, metaalproductie, prestige en politieke verbindingen, kunnen bepaalde culturele en taalkundige invloeden naar het noorden zijn doorgedrongen. Dat betekent niet noodzakelijk dat zuidelijke bevolkingen massaal naar het noorden verhuisden. Invloed kan zich ook verspreiden via elites, handelaren, krijgers en ambachtslieden.

Hier wordt de wisselwerking van Yin, Yang en Yong zichtbaar.

IX. Belgae

De Belgae laten nog duidelijker zien waarom de tegenstelling tussen Kelten en Germanen onvoldoende is. Caesar onderscheidt de Belgae van de Celtae en de Aquitani, maar de archeologische werkelijkheid van Gallia Belgica laat geen eenvoudig homogeen volk zien. Binnen het gebied bestaan verschillende gemeenschappen met uiteenlopende economische en culturele kenmerken, terwijl er tegelijkertijd verbindingen bestaan met de Rijn, het Noordzeegebied, Zuid- en Midden Engeland, Midden-Europa en de rest van Gallië.

Ook de Belgae kunnen daarom vanuit het model van **Yin / Yang / Yong** worden benaderd. Daarbij hoeft een migratie van een groep niet te worden opgevat als de komst van een reeds volledig gevormd volk dat een bestaand volk eenvoudig vervangt. Het kan ook gaan om de komst van een nieuwe bevolking, een deel van een bevolking, een krijgshaftige groep of een elite die zich voegt bij een reeds aanwezige gemeenschap en daarbinnen geleidelijk een nieuwe samenhang doet ontstaan.

Een gemeenschap als de **Remi** kan in deze benadering bijvoorbeeld worden beschouwd als een reeds lang in Gallië gevestigde bevolking met een sterk **Yong-gehalte**: een lokale continuïteit van bevolking, landschap, gebruiken en sociale structuren. Tegelijkertijd was deze lokale wereld al niet “pre-Keltisch” in eenvoudige zin. De aanwezigheid van de **La Tène-wereld** betekent dat er reeds een belangrijke Keltische culturele en mogelijk taalkundige factor aanwezig was. Yong en Keltische factor vallen daarmee niet samen. Het lokale is niet hetzelfde als het niet-Keltische. Een oorspronkelijk lokale bevolking kan in de loop van haar geschiedenis

al sterk door een Keltische factor zijn beïnvloed en deze zelfs volledig in haar eigen lokale continuïteit hebben opgenomen.

Wanneer vervolgens nieuwe groepen uit andere gebieden naar deze regio komen, verandert de verhouding tussen de factoren opnieuw. Een migrerende groep kan een nieuwe Keltische factor meebrengen, maar ook kenmerken die wij achteraf als Germaans herkennen. Een elite kan een nieuwe politieke of militaire ordening introduceren zonder dat de bestaande bevolking verdwijnt. De lokale bevolking blijft daarbij niet onveranderd bestaan, maar neemt elementen over, past ze aan en geeft ze op haar beurt een eigen regionale vorm.

Juist bij de **Remi** wordt daarmee zichtbaar dat lokale continuïteit en nieuwe invloeden elkaar niet uitsluiten: de Remi kunnen hun lokale continuïteit hebben behouden en tegelijkertijd verschillende nieuwe factoren hebben opgenomen, waardoor juist uit die wisselwerking de historische vorm van de Remi kon ontstaan.

Daarmee kan een ontwikkeling ontstaan waarin **Yong — de reeds aanwezige lokale continuïteit — reeds een sterke Keltische factor draagt, terwijl nieuwe Yin- en Yang-factoren daar bovenop komen**. De verhouding kan daardoor bijvoorbeeld verschuiven van een overwegend lokale Gallische continuïteit met Keltische kenmerken naar een nieuwe regionale samenhang waarin zowel Keltische als Germaanse invloeden herkenbaar zijn. Het resultaat hoeft dan niet meer samen te vallen met de oorspronkelijke bevolking, maar ook niet met de nieuw aangekomen groep. Er ontstaat een nieuwe historische vorm.

In die zin kunnen de Belgae zelf worden gezien als **een uitkomst van etnogenese**, waarbij migratie één van de werkzame factoren kan zijn. Het woord “migrerend volk” moet daarbij voorzichtig worden gebruikt. Het kan een werkelijke bevolkingsbeweging aanduiden, maar ook een migratie van een deelgroep, een elite of een netwerk van groepen. De historische vraag is daarom niet alleen *waar de Belgae vandaan kwamen*, maar vooral **wat er gebeurde toen groepen met verschillende achtergronden in Noord-Gallië samenkwamen**.

Dat maakt ook de oude tegenstelling tussen *Celtae* en *Germani* minder absoluut. De Belgae kunnen juist worden opgevat als een regionale ontwikkeling waarin reeds aanwezige Gallische en Keltische lagen werden geconfronteerd met nieuwe invloeden vanuit het oosten en noorden. Uit die wisselwerking ontstond een nieuwe samenhang die door de Romeinen vervolgens als **Belgae** kon worden herkend en benoemd.

De naam Belgae is daarmee niet noodzakelijk het beginpunt van de geschiedenis, maar mogelijk juist **het resultaat van een geschiedenis die eraan voorafging**.

En precies daar wordt het verschil tussen de klassieke tweedeling en **Yin / Yang / Yong** zichtbaar. In een tweedeling vragen wij:

Waren de Belgae Kelten of Germanen?

In het driedimensionale model vragen wij:

Welke lokale bevolking was reeds aanwezig, welke Keltische factor was daar al ontwikkeld, welke nieuwe groepen of elites kwamen erbij, welke Keltische en Germaanse factoren brachten zij mee, en welke nieuwe regionale samenhang ontstond uit hun ontmoeting?

Een migrerend volk hoeft dus niet noodzakelijk een reeds voltooid volk te zijn. Ook migratie kan onderdeel zijn van etnogenese. Een groep kan elders gevormde kenmerken meebrengen, zich met een bestaande bevolking verbinden en in de nieuwe omgeving zelf veranderen.

X. De Cimbri

Bij de Cimbri wordt de vraag nog scherper. Waren de Cimbri Keltisch of Germaans? Die vraag lijkt duidelijk, maar zij is misschien juist te eenvoudig. De naam zelf is problematisch, de antieke auteurs zijn niet volledig eensluidend over hun classificatie en hun beweging door Europa bracht hen in contact met verschillende bevolkingswerelden.

Daarom kan de mogelijkheid worden onderzocht dat binnen de Cimbrische vorming een Keltische taalfactor aanwezig was. Een mogelijke hypothese is dat een Keltisch-sprekende elite of groep uit een Midden-Europese contactwereld naar het noorden kwam en zich daar vermengde met een lokale bevolking, waarna in de loop van generaties een nieuwe Cimbrische identiteit ontstond. Daarmee wordt niet beweerd dat de Cimbri als geheel Keltisch waren. Het betekent slechts dat een Keltische factor binnen hun wordingsproces een rol kan hebben gespeeld.

Juist het onderscheid tussen bevolking en elite is hier belangrijk. Een elite kan migreren terwijl de bevolking blijft. Een bevolking kan migreren terwijl haar elite achterblijft. Een kleine groep kan zich vestigen, lokale gebruiken overnemen en toch politieke of taalkundige invloed uitoefenen. Een nieuwe identiteit kan daardoor ontstaan zonder dat een archeologische breuk zichtbaar hoeft te zijn.

De Cimbri zijn dan geen bewijs voor een eenvoudig Keltisch of Germaans volk, maar juist voor de mogelijkheid dat een regionale bevolking door verschillende invloeden tot een nieuwe historische samenhang kwam.

XI. De Bataven

De Bataven vormen een bijzonder overtuigend voorbeeld van deze wijze van kijken. Hun ontstaan is reeds uitvoerig behandeld in het afzonderlijke essay **DE BATAVEN — EEN SAMENHANG IN ONTSTAAN**, met als ondertitel *Over veld, elite, ritueel en afstemming*. Dat essay kan binnen dit betoog worden beschouwd als een concrete casus waarin zichtbaar wordt hoe een nieuwe gemeenschap niet

noodzakelijk ontstaat uit de komst van één volledig gevormd volk, maar uit de samenkomst en afstemming van verschillende reeds bestaande factoren.

In de Rijn-Maasdelta was al vóór de vorming van de Bataven een lokale bevolking aanwezig. Deze lokale continuïteit vormt binnen het hier voorgestelde model de **Yong-factor**. Zij omvat niet alleen de bevolking zelf, maar ook het landschap waarin zij leefde, bestaande nederzettingen, gebruiken, sociale structuren en rituele tradities. Het reeds bestaande essay laat juist zien dat deze lokale laag niet als een leeg uitgangspunt moet worden beschouwd, maar als een actieve factor in de ontwikkeling van de latere Bataafse gemeenschap.

Tegelijkertijd bestond de Rijn-Maaszona uit een veel bredere wereld van contacten en uitwisseling. Het bestaande essay wijst daarbij op verbindingen met het Rijn-Middengebied en op de mogelijkheid van een externe, organiserende elite die zich binnen een reeds bestaande samenleving concentreerde. Het gaat daarbij nadrukkelijk niet noodzakelijk om een massale migratie waarbij de oorspronkelijke bevolking werd vervangen, maar om een nieuwe factor die zich met de bestaande bevolking verbond en haar sociale en politieke ordening mede veranderde.

Juist hier wordt **Yin / Yang / Yong** zichtbaar. De lokale bevolking vormt Yong; een van buiten komende groep of elite kan als Yin of Yang worden beschouwd, afhankelijk van de richting van de vergelijking; en de bestaande Keltische en Germaanse invloeden zijn op hun beurt geen zuivere categorieën, maar reeds gevormde historische factoren die in deze regio opnieuw met elkaar en met de lokale continuïteit in aanraking komen. De uiteindelijke Bataafse identiteit hoeft daarom niet aan één van deze factoren gelijkgesteld te worden. Zij ontstaat uit hun onderlinge verhouding.

Ook de rituele continuïteit die in het bestaande Bataven-essay wordt beschreven, is in dit verband van betekenis. Plaatsen als Empel en Elst laten zien dat religieuze landschappen niet eenvoudig verdwijnen wanneer politieke of etnische omstandigheden veranderen, maar nieuwe vormen kunnen aannemen binnen een veranderende gemeenschap.

De Bataven zijn daarmee geen bewijs voor een eenvoudige overgang van “Keltisch” naar “Germaans”, maar juist voor een proces waarin **lokale continuïteit, nieuwe groepen en elites, bovenregionale netwerken, taal, ritueel en veranderende politieke omstandigheden** zich met elkaar verbinden. Het reeds bestaande essay werkt deze ontwikkeling afzonderlijk uit; binnen *YIN / YANG / YONG* krijgt die casus een andere functie: zij laat in concrete vorm zien hoe een nieuwe bevolkings- en identiteitsvorm uit meerdere historische lagen kan ontstaan.

Daarmee wordt de verwijzing ook inhoudelijk sterker: **het nieuwe essay stelt het model voor; het bestaande essay over de Bataven laat het model in een concrete historische situatie werken.** Dat voorkomt herhaling én geeft de reeks onderlinge samenhang.

Magusanus — een naam als getuige van gelaagdheid

Een bijzonder voorbeeld van deze gelaagdheid is de naam **Magusanus**, ook overgeleverd in de vorm **Magusen**. Magusanus was de belangrijkste god van de Bataven en werd in de Romeinse periode door de Romeinen met Hercules vereenzelvigd: **Hercules Magusanus**. De combinatie van een lokale godheid met

de Romeinse Hercules is op zichzelf al een vorm van religieuze afstemming, waarbij een bestaande Bataafse god binnen de Romeinse wereld een nieuwe herkenbare gestalte kreeg.

Juist de naam is daarbij interessant. De overgeleverde vormen **Magusanus** / **Magusenius** / **Magusenos** zijn in de wetenschap verschillend verklaard. Een invloedrijke taalkundige interpretatie, onder meer van Laurant Toorians, ziet in *Magusenius* een oorspronkelijk Keltische vorm, die vervolgens onder Germaanse invloed als *Magusanus* kon worden uitgesproken en in het Latijnse schrift werd weergegeven. Toorians beschrijft dit als een vorm van “**gegermaniseerd Keltisch**” of Keltisch met een Germaans accent. Andere onderzoekers hebben juist een Germaanse verklaring voorgesteld. De etymologie kan daarom niet als definitief vastgesteld worden beschouwd.

Precies daardoor is Magusanus voor dit essay zo interessant. Uit het bestaan van de naam mag niet zonder meer worden geconcludeerd dat de god “Keltisch” of “Germaans” was. De naam kan juist het resultaat zijn van een situatie waarin verschillende taallagen elkaar beïnvloedden. Een oorspronkelijk Keltische vorm kan door een Germaanssprekende elite zijn overgenomen en aangepast, waarna de aangepaste vorm in een Romeinse context schriftelijk werd vastgelegd. Daarmee is de naam niet zozeer een etnisch etiket als wel een **spoor van taalcontact**.

Ook de vorm *Magusenius* is hierbij van belang. De alternatieve verklaring die de naam verbindt met Keltische elementen *magus* en *senos* — waarbij *magus* met “jong/jongeling” en *senos* met “oud” wordt verbonden — is taalkundig interessant, maar moet als interpretatie worden behandeld en niet als vaststaande vertaling.

Daarmee wordt Magusanus een kleine maar veelzeggende illustratie van het grotere argument van dit essay. **Een naam hoeft niet de taal van één zuiver volk te vertegenwoordigen. Zij kan zelf een geschiedenis van ontmoeting, overname, aanpassing en voortzetting in zich dragen.** In termen van *Yin / Yang / Yong* kan de lokale religieuze continuïteit als *Yong* worden gezien, terwijl Keltische en Germaanse taalfactoren elkaar beïnvloeden en de Romeinse aanwezigheid daar vervolgens een nieuwe laag aan toevoegt.

Zo bezien is zelfs de naam van de god geen vaststaand antwoord op de vraag “*Keltisch of Germaans?*”, maar juist een aanleiding om de betere vraag te stellen:

Welke historische lagen hebben ertoe geleid dat deze naam in deze vorm, op deze plaats en in deze tijd kon ontstaan?

Dat is precies de verschuiving die **WORDING** wil maken: niet zoeken naar het ene oorsprongslabel, maar naar het proces waardoor iets zijn historische vorm heeft gekregen.

XII. Taal als beweging

Taal is misschien wel het duidelijkste voorbeeld van deze voortdurende wisselwerking. Een taal kan zich verspreiden zonder dat een bevolking massaal verhuist. Een elite kan een taal introduceren die later door de lokale bevolking wordt overgenomen. Een bevolking kan de taal van een nieuwe elite overnemen, maar

oudere woorden en dialectvormen behouden. Een gemeenschap kan eeuwenlang tweetalig zijn. Een taal kan verdwijnen terwijl woorden, namen en rituelen uit die taal blijven voortbestaan.

Daarom zijn leenwoorden juist zo interessant. Zij kunnen getuigen van contact, prestige, handel, militaire relaties of langdurige tweetaligheid. Maar zij bewijzen niet automatisch dat een volledig volk is gemigreerd.

Hetzelfde geldt voor persoonsnamen en plaatsnamen. Een naam kan een oudere taallaag bewaren die in de gesproken taal allang verdwenen is. Een Romeinse schrijver kan een lokale naam in Latijnse vorm weergeven. Een latere schrijver kan dezelfde naam anders spellen. Een dialect kan vervolgens een eigen ontwikkeling doormaken.

De taalgeschiedenis van Europa is daarom geen kaart met scherpe grenzen, maar een landschap van overlappingsen.

XIII. Archeologie als contactgeschiedenis

Wanneer deze gedachte wordt doorgetrokken naar de archeologie, verandert ook de manier waarop vondsten moeten worden geïnterpreteerd. Een Keltisch aandoend zwaard, een La Tène-fibula, een Thracisch geïnspireerd kunstwerk of een Germaans aandoend huis vertelt niet automatisch welke etnische groep daar woonde.

De juiste vragen zijn eerder: wie maakte het, waar werd het gemaakt, hoe kwam het hier terecht, wie gebruikte het, waarom werd het gebruikt en welke lokale betekenis kreeg het?

Dat is van groot belang bij objecten die ver van hun vermoedelijke oorsprong worden gevonden. De vondplaats is niet noodzakelijk de plaats van vervaardiging. De vervaardigingscultuur is niet noodzakelijk de cultuur van de gebruiker. En de gebruiker hoeft niet dezelfde identiteit te hebben gehad als de maker.

Juist daardoor kunnen archeologische vondsten een veel rijker verhaal vertellen dan een simpele etnische toewijzing.

XIV. Yong als geheugen van de plaats

Yong krijgt hierdoor een bijzondere betekenis. Het is de factor die laat zien dat een plaats een geschiedenis heeft die niet opnieuw begint zodra een nieuwe groep arriveert.

Een landschap heeft geheugen. Een rivier blijft dezelfde rivier. Een akker kan eeuwenlang worden gebruikt. Een heilige plaats kan haar betekenis behouden terwijl de taal van de gemeenschap verandert. Een techniek kan lokaal blijven bestaan terwijl nieuwe elites komen en gaan. Een dialect kan elementen bewaren die veel ouder zijn dan de politieke identiteit van de mensen die het spreken.

Yong kan daarom worden gezien als **het geheugen van de plaats**.

Dat betekent niet dat het lokale onveranderlijk is. Ook Yong verandert voortdurend. Juist doordat het nieuwe invloeden opneemt, wordt het zelf opnieuw gevormd.

Daarmee is Yong geen derde volk, maar een derde **historische dimensie**.

XV. Geen zuivere Kelten, geen zuivere Germanen

Wanneer wij het gehele proces overzien, wordt duidelijk waarom het spreken over zuivere Kelten of zuivere Germanen weinig verklarende kracht heeft. Beide begrippen verwijzen naar historische ontwikkelingen die zelf al het resultaat waren van eerdere contacten, migraties, vermengingen en taalverschuivingen.

De Keltische factor kan op haar beurt invloeden hebben opgenomen uit de Griekse, Etruskische, Thracische, Scythische en andere werelden. De Germaanse factor kan eveneens invloeden uit verschillende richtingen hebben opgenomen. En beide konden weer inwerken op lokale bevolkingen die oudere tradities voortzetten.

De geschiedenis bestaat daardoor niet uit twee zuivere lijnen die elkaar ergens kruisen.

Zij bestaat uit **lagen die elkaar voortdurend doordringen**.

XVI. De betekenis van Yin / Yang / Yong

Yin, Yang en Yong moeten daarom niet worden opgevat als drie vaste categorieën. Het zijn drie manieren om naar hetzelfde wordingsproces te kijken. Yin en Yang maken de wisselwerking tussen verschillende invloeden zichtbaar, terwijl Yong zichtbaar maakt dat er altijd een lokale continuïteit aanwezig is die niet eenvoudig kan worden vervangen.

Een binnenkomende groep kan aanvankelijk Yin zijn, maar later zelf deel worden van Yong. Een lokale groep kan aanvankelijk Yong zijn, maar later elders als Yin optreden. Een taal kan aanvankelijk een externe invloed zijn en later de lokale taal worden. Een religieuze vorm kan van buiten komen en na enkele generaties als volledig lokaal worden ervaren.

Daarom is het model dynamisch.

Yin beïnvloedt. Yang beïnvloedt. Yong draagt voort.

Maar wat voortgedragen wordt, verandert onder invloed van wat erbij komt.

Daaruit ontstaat steeds opnieuw een andere samenhang.

XVII. Van volk naar wording

Misschien is dit uiteindelijk de belangrijkste verandering in denken die uit dit model voortkomt. Wij hoeven niet langer te vragen wanneer een volk precies ontstond alsof er op een bepaald moment een nieuwe bevolkingsgroep werd geboren. Wij kunnen vragen hoe een gemeenschap zich in een bepaald landschap ontwikkelde, welke mensen eraan deelnamen, welke invloeden binnenkwamen, welke lokale tradities bleven bestaan, welke taal dominant werd en hoe de gemeenschap zichzelf en door anderen werd benoemd.

Dan wordt de geschiedenis van de Kelten en Germanen niet langer een strijd tussen twee volkeren, maar een onderzoek naar de **wording van verschillende Europese gemeenschappen**.

De ene gemeenschap kan daarbij een sterkere Keltische factor ontwikkelen, de andere een sterkere Germaanse factor. Een derde kan beide in zich dragen. Een vierde kan vooral door lokale continuïteit worden gekenmerkt. Een vijfde kan door Romeinse invloed een nieuwe vorm aannemen. En geen van deze ontwikkelingen hoeft samen te vallen met een massale migratie of biologische bevolkingsvervanging.

Daarmee wordt ook duidelijk waarom de oude namen zo gemakkelijk tot misverstanden leiden. De Romeinse auteurs benoemden wat zij zagen vanuit hun eigen perspectief. Later namen historici deze namen over en maakten er vaak stabiele categorieën van. Vervolgens werden deze categorieën gebruikt om een verleden te construeren dat veel scherper afgebakend lijkt dan de werkelijkheid waarschijnlijk was.

XVIII. Het verleden als spiegel

Juist daarom heeft deze historische beschouwing ook een actuele betekenis. Moderne samenlevingen zijn geneigd mensen opnieuw te ordenen naar afkomst, taal, cultuur en identiteit alsof deze begrippen vanzelfsprekend samenvallen. De geschiedenis laat echter zien dat menselijke gemeenschappen voortdurend in beweging zijn en dat identiteit niet eenvoudig kan worden teruggebracht tot één oorsprong.

Dat betekent niet dat verschillen niet bestaan. Het betekent dat verschillen een **geschiedenis hebben**.

Taalverschillen hebben een geschiedenis.

Culturele verschillen hebben een geschiedenis.

Populaties hebben een geschiedenis.

Identiteiten hebben een geschiedenis.

En die geschiedenis bestaat niet uit zuivere lijnen, maar uit ontmoetingen, vermenging, continuïteit en verandering.

Daarom kan de Keltisch-Germaanse problematiek juist een belangrijke waarschuwing zijn tegen moderne vormen van historisch volksdenken. Niet omdat de Kelten en Germanen niet hebben bestaan als historische categorieën, maar omdat wij moeten begrijpen **wat die categorieën wel en niet betekenen.**

XIX. Een model dat verder reikt dan Europa

De Keltisch-Germaanse geschiedenis is geen geïsoleerd Europees verschijnsel. De onderliggende vraag — hoe ontstaan nieuwe bevolkings- en identiteitsvormen uit de ontmoeting van bestaande gemeenschappen en nieuwe invloeden? — doet zich overal in de menselijke geschiedenis voor. Wanneer het model van Yin, Yang en Yong buiten Europa wordt toegepast, blijkt echter ook dat niet iedere historische ontwikkeling noodzakelijk in dezelfde verhouding of zelfs volgens hetzelfde aantal factoren moet worden begrepen.

Yin / Yang / Yong is geen universeel schema van drie vaste lagen. Het is een model om historische wisselwerking zichtbaar te maken. In de ene situatie kunnen twee factoren voldoende zijn om een ontwikkeling te begrijpen. In een andere situatie zijn drie factoren herkenbaar, zoals in het hier voorgestelde Keltisch-Germaanse model. Maar er kunnen ook vier, vijf of meer historische lagen werkzaam zijn, die elkaar op verschillende momenten en in verschillende richtingen beïnvloeden.

Het zou daarom onjuist zijn om iedere geschiedenis in een vooraf bepaalde verhouding van Yin, Yang en Yong te willen persen. Juist het tegenovergestelde is de bedoeling. **De geschiedenis bepaalt welke factoren en hoeveel lagen moeten worden onderscheiden; het model helpt vervolgens om hun onderlinge verhouding zichtbaar te maken.**

In Afrika kan bijvoorbeeld een zich uitbreidende taalgemeenschap in contact komen met verschillende oudere bevolkingen, die ieder hun eigen geschiedenis hebben. De nieuwe gemeenschap kan zich vervolgens niet alleen met één lokale bevolking vermengen, maar met meerdere bevolkingslagen, terwijl taal, cultuur en biologische afkomst ieder hun eigen ontwikkeling volgen. Het resultaat kan daardoor uit meer dan drie historische lagen bestaan.

Ook in de Amerika's kan een dergelijke gelaagdheid ontstaan. De geschiedenis van inheemse bevolkingen omvat vele duizenden jaren van migratie, regionale expansie, vermenging, afscheiding en nieuwe politieke vorming. Een latere gemeenschap kan daardoor meerdere oudere bevolkings- en cultuurlagen in zich dragen, terwijl een nieuwe taal of politieke identiteit daar weer bovenop ontstaat.

In Oceanië wordt dit eveneens zichtbaar. De Austronesische expansie kwam in verschillende gebieden in aanraking met oudere Papoea-gerelateerde bevolkingen, waarna nieuwe regionale gemeenschappen ontstonden. Maar ook daar hoeft de werkelijkheid niet tot drie lagen te worden teruggebracht. Een taal kan uit de ene laag afkomstig zijn, een groot deel van de genetische bevolking uit een andere, terwijl culturele gebruiken en sociale structuren weer uit meerdere oudere tradities zijn samengesteld.

Daarmee wordt een belangrijk uitgangspunt zichtbaar:

Een historische gemeenschap hoeft niet uit twee, drie of een vast aantal lagen te zijn ontstaan.

Het kunnen er twee zijn.

Het kunnen er drie zijn.

Het kunnen er meerdere zijn.

En de verhouding tussen die lagen kan in de tijd veranderen.

Daarbij kunnen lagen elkaar bovendien opvolgen. Een groep die aanvankelijk als externe factor binnenkomt, kan na verloop van tijd zelf onderdeel worden van de lokale continuïteit. Wat eerst **Yin** was, kan later **Yong** worden. Een lokale bevolking die aanvankelijk als Yong kan worden aangeduid, kan op haar beurt later als externe invloed elders optreden. De begrippen beschrijven dus geen eigenschappen van mensen, maar **posities binnen een proces**.

Ook daarom moeten Yin, Yang en Yong niet worden opgevat als namen voor bepaalde volkeren. Het zijn hulpmiddelen om te onderzoeken **wat er gebeurt wanneer verschillende historische werkelijkheden elkaar ontmoeten**.

De Keltisch-Germaanse casus maakt daarbij vooral de driedelige verhouding zichtbaar: een reeds aanwezige lokale continuïteit, een bestaande Keltische factor en nieuwe Keltische en/of Germaanse invloeden die daar vervolgens op inwerken. Maar een andere cultuur kan een geheel andere gelaagdheid vertonen.

De werkelijke vraag is daarom steeds:

Welke lagen zijn hier aanwezig, waar komen zij vandaan, hoe lang blijven zij werkzaam en hoe veranderen hun onderlinge verhoudingen?

Pas daarna kan worden vastgesteld of een twee-, drie- of meerlagig model het meest passend is.

Daarmee wordt *YIN* / *YANG* / *YONG* geen nieuwe classificatie van volken, maar een **open model van historische wording**.

En dat is belangrijk. Want zodra een model zelf voorschrijft dat de geschiedenis altijd uit drie elementen moet bestaan, wordt het opnieuw een categorie die over de werkelijkheid wordt gelegd. Terwijl juist het uitgangspunt van dit essay is dat wij de categorieën moeten laten ontstaan uit de werkelijkheid die wij onderzoeken.

Niet de verhouding ligt vooraf vast; alleen het principe van wisselwerking.

Dat maakt het model uiteindelijk veel sterker — en ook veel bescheidener.

**Twee lagen kunnen voldoende zijn.
Drie lagen kunnen zichtbaar worden.
Meer lagen kunnen noodzakelijk blijken.
De geschiedenis bepaalt de gelaagdheid.**

Maar niet iedere geschiedenis kent Yin, Yang en Yong. Soms zijn er twee krachten, soms drie, soms vele lagen die elkaar opvolgen, doordringen en veranderen.

Wat blijft, is niet het aantal factoren, maar hun wisselwerking.

Uit die wisselwerking ontstaat de nieuwe samenhang die wij later een volk, een cultuur of een identiteit noemen.

XX. En vandaag?

Wat in de oudheid zichtbaar wordt als een proces van vestiging, migratie, vermenging, taalverschuiving en identiteitsvorming, is ook in de huidige wereld werkzaam. Het verschil is vooral de snelheid en de schaal waarop deze processen plaatsvinden. Moderne migratie, steden, onderwijs, economie, communicatie en internationale netwerken brengen bevolkingen voortdurend met elkaar in contact. Daardoor kunnen binnen één generatie nieuwe culturele en sociale samenhangen ontstaan.

Ook vandaag vallen afkomst, taal, cultuur en identiteit niet noodzakelijk samen. Een bevolking kan een nieuwe taal spreken zonder haar oudere culturele lagen volledig te verliezen. Een migrantengroep kan binnen enkele generaties onderdeel worden van de lokale continuïteit. Een lokale bevolking kan op haar beurt nieuwe invloeden opnemen en daardoor zelf veranderen. Wat aanvankelijk als een externe factor verschijnt, kan later onderdeel worden van wat lokaal als vanzelfsprekend wordt ervaren.

Daarom is ook de hedendaagse samenleving niet noodzakelijk in twee of drie lagen te beschrijven. Soms volstaan twee factoren, soms zijn er drie herkenbaar en soms bestaan er vele gelijktijdige lagen. Sommige lagen verdwijnen, andere blijven eeuwenlang werkzaam en weer andere ontstaan pas recent. De historische werkelijkheid is daarmee voortdurend in wording.

Het verschil met vroeger is niet dat deze processen tegenwoordig bestaan. Het verschil is dat wij ze tegenwoordig veel sneller en op veel grotere schaal kunnen waarnemen.

En misschien is dat wel de sterkste actuele conclusie:

De mens is niet veranderd in zijn vermogen om samenlevingen te vormen; de schaal, snelheid en intensiteit van de wisselwerking zijn veranderd.

Daarmee krijgt *YIN / YANG / YONG* een verrassend actuele betekenis. Het gaat uiteindelijk niet alleen over **hoe de Kelten en Germanen ontstonden**, maar over een veel fundamentele vraag:

Hoe wordt een menselijke gemeenschap tot wat zij is — en hoe verandert zij terwijl zij toch continuïteit ervaart?

Dat is eigenlijk een veel bredere vraag dan etnogenese alleen. Het raakt rechtstreeks aan **identiteit, natie, migratie en samenleving vandaag**.

Nabeschouwing

Wat wij een volk noemen, blijkt bij nadere beschouwing zelden het begin van een geschiedenis te zijn. Het is eerder een momentopname van een ontwikkeling die al veel eerder is begonnen en die ook daarna verdergaat.

Bevolkingen verplaatsen zich, ontmoeten elkaar, vermengen zich en blijven soms grotendeels op hun plaats. Talen worden overgenomen, veranderen of verdwijnen. Gebruiken worden behouden, aangepast of opnieuw uitgevonden. Een groep die ooit als nieuwkomer verscheen, kan na verloop van tijd onderdeel worden van de lokale continuïteit. Wat ooit vreemd was, kan vanzelfsprekend worden.

Daarom is het moeilijk om in de geschiedenis scherpe grenzen te trekken tussen volkeren. Niet omdat er geen verschillen bestaan, maar omdat die verschillen worden gevormd, veranderen en opnieuw worden geïnterpreteerd. Afkomst, taal, cultuur en identiteit vallen niet noodzakelijk samen en hebben ieder hun eigen geschiedenis.

Het begrip Yong, in dit essay bewust als nieuwe term geïntroduceerd, probeert zichtbaar te maken wat in veel historische verklaringen gemakkelijk buiten beeld blijft: de continuïteit van datgene wat reeds aanwezig is. Die continuïteit is echter geen onveranderlijke bodemlaag. Ook Yong verandert. Wat vandaag lokaal en vanzelfsprekend is, kan zelf het resultaat zijn van vroegere ontmoetingen, invloeden en vermengingen.

Daarmee zijn ook Yin en Yang geen vaste eigenschappen van bepaalde volkeren. Zij duiden op invloeden binnen een bepaalde historische verhouding. Wat in de ene situatie Yin is, kan in een andere situatie Yang zijn; wat aanvankelijk van buiten komt, kan later onderdeel worden van Yong. En soms zijn er niet drie lagen, maar twee, vier of vele lagen die elkaar opvolgen en doordringen.

Juist daarin ligt de betekenis van **wording**.

Wording is niet het ontstaan van iets uit het niets. Het is het voortdurend worden van iets uit wat er al was, wat erbij kwam, wat veranderde en wat zich uit die ontmoeting opnieuw vormde. Het is een proces zonder noodzakelijk vast beginpunt en zonder definitieve eindvorm.

De geschiedenis herhaalt zich daarbij niet. Zij blijft ontstaan.

Misschien is daarom niet de vraag “Welk volk was dit?” de meest vruchtbare vraag, maar:

Welke mensen, invloeden en continuïteiten hebben hier samen deze gemeenschap doen ontstaan?

Die vraag verandert ook onze blik op het heden. Want de processen die wij in de verre geschiedenis proberen te reconstrueren, voltrekken zich nog steeds. Ook hedendaagse samenlevingen bestaan uit opeengestapelde en voortdurend veranderende lagen van bevolking, taal, cultuur, herinnering en identiteit.

Daarmee is WORDING uiteindelijk geen nieuwe classificatie van volken. Het is een andere manier van kijken: niet naar de mens als een vaststaand onderdeel van een categorie, maar naar de mens en zijn gemeenschap als onderdeel van een voortdurend proces.

Niet het volk staat aan het begin.

De mens staat aan het begin.

En uit de ontmoeting van mensen ontstaat steeds opnieuw een gemeenschap.

Robert Geurten

Augustus 2026